INFRASTRUKTURA I EKOLOGIA TERENÓW WIEJSKICH
INFRASTRUCTURE AND ECOLOGY OF RURAL AREAS

Nr 3/I/2013, POLSKA AKADEMIA NAUK, Oddział w Krakowie, s. 135–146
Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi

RENESANS, REWITALIZACJA CZY DEGRADACJA WSI GRANICZNEJ BIELICE W SUDETACH WSCHODNICH

Jerzy Oleszek
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

THE RENAISSANCE, THE REVITALIZATION OR THE DECLINE OF THE BORDER VILLAGE BIELICE IN THE EASTERN SUDETEN MOUNTAINS

Streszczenie

Przedmiotem badań jest rodzaj i jakość przekształcenia formy wsi Bielice, zlokalizowanej w gminie Stronie Śląskie, powiat Kłodzko, województwo dolnośląskie. Narzędziem jest analiza sposobu zagospodarowania i użytkowania substancji budowlanej. Rozważania prowadzi się dla stanu sprzed roku 1945 oraz układu współczesnego. W efekcie końcowym stwierdza się, że ówczesna stricte wieś, to aktualnie miejscowość, która funkcjonuje już w innym wymiarze, w innej przestrzeni. Z punktu widzenia właściwości wiejskiego organizmu osadniczego jest to postać zdegradowana. Cechy wiejskości - jeśli jeszcze są - to tylko śladowo i to w wymiarze materialnym. W strukturze zabudowy dominują czasowo zamieszkałe domy weekendowe. Swoją sylwetą reprezentują wprawdzie styl rustykalny, ale już detale architektoniczne różnią się od postaci budownictwa rodzimego. Cechy współczesnej formuły miejscowości są, jeśli nie identyczne to bardzo podobne, do charakterystyki układu wsi Orłowiec, gmina Lądek Zdrój, powiat Kłodzko.

Słowa kluczowe: górska wieś graniczna, użytkowanie wiejskiej substancji budowlanej

Summary

A kind and a quality of converting the form of the Bielice village located in the commune Stronie Śląskie, district Kłodzko, Dolnośląskie province are the subject of the research. Analysis of the way of developing and using building

substance is a tool. Dissertations are being kept for the state from before year 1945 and the contemporary arrangement. In the end it is stated, that contemporary strictly village, is currently town which is functional already in another dimension, in other space. From a point of view of the attribute of the country settlement organism it is downgraded figure. Features of the rusticity - if still exist – are only vestigial and what's more in the material dimension. In the structure of buildings temporarily inhabited weekend houses dominate. With their figure they are representing the rustic style admittedly, but architectural details already differ from the form of the native construction. Features of the contemporary format of the town are, identical or very similar, to characteristics of the layout of the village Orłowiec, commune Lądek Zdrój, district Kłodzko.

***Key words**: mountain boundary village, use of country building matter*

WPROWADZENIE

Wieś Bielice to miejscowość zlokalizowana w wąskiej dolinie rzeki Biała Lądecka, na pograniczu Gór Bialskich i Gór Złotych. Administracyjnie przynależy do gminy Stronie Śląskie, powiat Kłodzko województwo dolnośląskie. Już sama lokalizacja miejscowości nadaje szczególna specyfikę. Od wschodu i strony południowej granica administracyjna jest tożsama z granicą państwową - rys. 1.

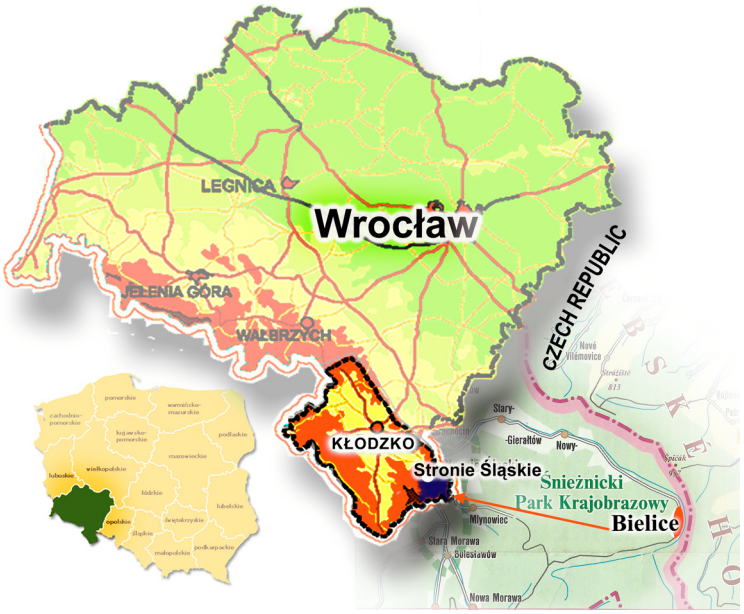

Rysunek 1. Terytorium badań
Figure 1. Territory of study

Do najbliższego miasta, siedziby władz gminy, istnieje tylko jedna droga, a odległość wynosi ok. 15 km. Nie jest to odległość znacząca, ale gdy uwzględni się czas przejazdu, będący zresztą pochodną nie tylko jakości nawierzchni, ale i to przede wszystkim, meandrowania szlaku, przy konieczności przejazdu przez dwie łańcuchowo rozbudowane wsie Stary i Nowy Gierałtów - to dotarcie z Stronia Śląskiego będzie trwało min. 40 minut. Minimum, bo chodzi o przejazd w okresie letnim czy późno wiosennym. Zaznacza się, że śnieg w Bielicach może się pojawiać już w I-szej połowie października i zalegać do pierwszych dni maja [Oleszek 2007]. Jeśli dodatkowo uwzględni się dwa kursy autobusowe w dni robocze do miejscowości gminnej (I-szy o ok. 7, a drugi o 14-tej i to tylko w dni nauki szkolnej), to istnieje i to aż nazbyt wyraźna, separacja przestrzenna miejscowości.

Stąd pytanie: czy oprócz innych bodźców, zidentyfikowane zjawisko może posiadać wpływ na formułę funkcjonowania miejscowości. To po pierwsze, a po drugie – na ile zidentyfikowany układ wsi Bielice jest podobny, a może nawet i identyczny, z formułą innych wsi granicznych, a konkretniej - miejscowość Orłowiec i Lutnia. I po trzecie, co jest najważniejszym: niewątpliwie została zmieniona postać miejscowości, a zatem: - czy obecna postać to stricte wieś, czy też jakaś inna, trudno jeśli w ogóle definiowalna, formuła.

Rozwiązanie problemu realizuje się przy wykorzystaniu już zastosowanej, lecz w innych rozważaniach, procedury badawczej [Oleszek 2012].

ZAŁOŻENIA METODYCZNE

Chodzi przede wszystkim o identyfikację i ocenę relacji ilościowej i przestrzennej między budownictwem wiejskim, a letniskowym. Bezpośrednim narzędziem badawczym jest ujęcie modelowe, gdzie przyjmuje się następujące założenia:

– człowiek i co ważne, w dostosowaniu do lokalnych ograniczeń i uwarunkowań przyrodniczych, jest bezpośrednim twórcą zastanego układu. Rozróżnia się autorstwo stałe - realizowane przez mieszkańców stale zamieszkujących, oraz sezonowe - gdzie istnieje (ewentualny) udział także i czasowo zamieszkującego. Wyróżnia się przypadek trzeci, gdzie autorem jest były mieszkaniec, a efektem materialnym jest obiekt opuszczony, najczęściej reprezentujący zły czy bardzo zły stan techniczny, a nawet postać ruiny,

– efektem istniejących, dostosowanych do warunków pierwotnych, czyli przyrodniczych, ograniczeń, jest: albo kontynuacja, albo zaniechanie czy też porzucenie dotychczasowego działania, albo też działanie „na surowym korzeniu". Zaniechanie, a szczególnie porzucenie, może być przyczyną zmiany użytkownika, a w konsekwencji - inny sposób wykorzystywania substancji budowlanej,

– zmiana formy pierwotnej, wynikającej zresztą z funkcji obiektu, na inną wtórną, nie jest dowodem jakości procesu przekształceń. Jest natomiast świadectwem zachodzących przeobrażeń społeczno - ekonomicznych. Z kolei stan aktualny użytkowania jest miernikiem dostosowania się historycznie uformowanej formuły miejscowości do zachodzących tak globalnych jak i lokalnych współczesnych, czyli powojennych stymulant gospodarczych,

– ważne jest zagadnienie zwartości zabudowy, a konkretnie sąsiedztwo bliższe, dalsze i to szczególnie gdy chodzi o układ przestrzenny różnych form użytkowania,

– parametrem operacyjnym jest zabudowa mieszkaniowa oraz wypoczynkowa. Wyróżnia się obok zabudowy wielorodzinnej, jednorodzinnej, rezydencjalnej i zagrodowej, w tym zagroda czynna i bierna, także i elementy realizujące funkcje wypoczynkową (obiekt wypoczynkowy, pensjonat, hotel, wynajem pokoi, mieszkania wakacyjne, domy letniskowe (weekendowe), które powstały, bądź to na „surowym korzeniu", bądź jako adaptacja.

Niewątpliwie interesującym jest rodzaj i jakość stanu aktualnego. Jednakże nie mniej ważnym jest stan zastany, obejmowany przy opuszczaniu wsi przez byłych mieszkańców. Zaistnieje - o ile w ogóle jest to realne - potencjalna możliwość porównania.

Faktem, na który należy zwrócić szczególną uwagę, jest i to dość często występujące, zjawisko zamieszkiwania jednego obejścia przez ludność dotychczas zamieszkującą i imigrantów. Po prostu ludność miejscowa jeszcze nie zdążyła i to z różnych powodów, opuścić swojego domostwa, a trwał i to intensywny, napływ.

Współcześnie niemożliwym jest, aby jednoznaczne przedstawić; czy w Bielicach, sygnalizowany rodzaj procesu posiadał charakter globalny czy też jednostkowy. Dzisiejsi, bowiem mieszkańcy wsi i to mieszkańcy, którzy zdecydowali się tutaj na stałe zamieszkać, to w zasadzie efekt osadnictwa późniejszego, wtórnego. Pozyskiwane informacje, w tym i od najstarszych mieszkańców, były tylko fragmentaryczne, często o treści wzajemnie sprzecznej, a w ogóle – to wywołujące więcej sentymentalnej emocji, aniżeli wartości faktograficznej.

CHARAKTERYSTYKA POTENCJAŁU WSI DO ROKU 1945

Dzisiejsza miejscowość Bielice (*Bielendorf*), to do roku 1945 dwa podstawowe człony. Pierwszym była część zasadnicza, gdzie w sposób niejasny, trudno dziś identyfikowalny, wyróżniało się jądro wsi. Rolę tę pełnił układ wrzecionowy rozciągający się w pobliżu kościoła i sąsiadującej szkoły.

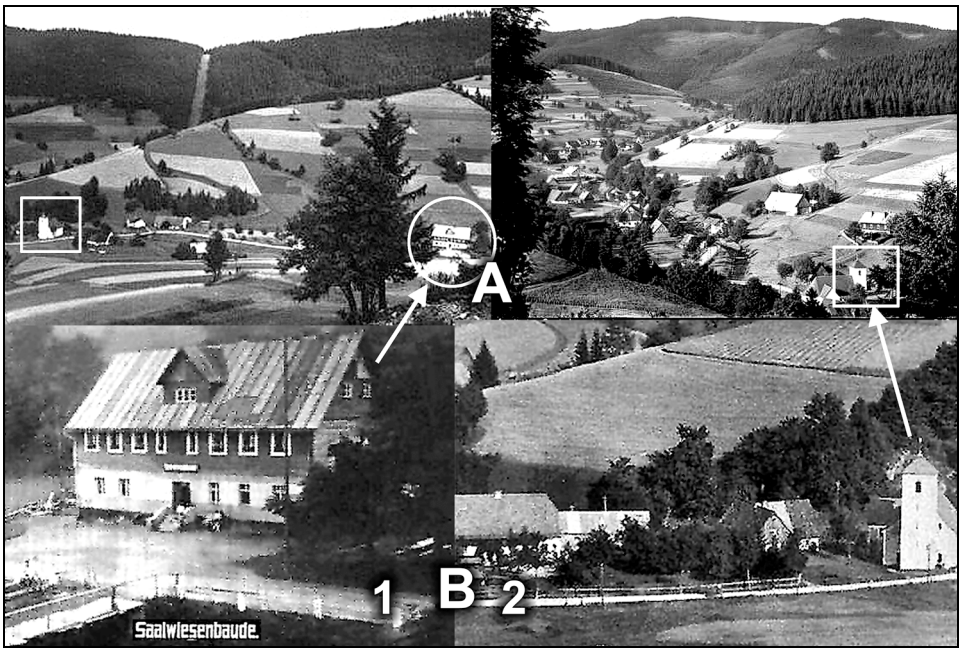

Rysunek 2. Struktura wsi Bielice w latach 1920 – 30:
A – schronisko Saalwiesenbaude, B – kościół
Figure 1. Structura of village Bielice with years 1920 – 30:
A – touristic chalet "Saalwiesenbaude", B – church

Poszczególne obejścia reprezentowały układ względnie luźno rozmieszczonych zagród, które lokalizowane były wzdłuż przebiegającej, przemiennie z Białą Lądecka, drogi. Cała zaś forma przestrzenna, to klasyczna wieś łanów leśnych. We wsi znajdował się; sklep wiejski, dwa tartaki [Rybka – Ceglecka 1996; Laska, Kowalcze 2009], dwa młyny, schronisko (*Saalwiesenbaude*) z centralnym ogrzewaniem, - co wówczas, czyli w latach 20 – 30-tych XX wieku i to w przypadku tego typu budowli, było ewenementem - olejarnie, leśnictwo, wytwórnia gontu, stelmach oraz lokalna elektrownia wodna. Nie trudno zauważyć, że istniały i to w istotnej ilości, budynki drewniane o konstrukcji zrębowej - rys. 2. Zarówno domy drewniane jak i murowane reprezentowały klasyczną postać budownictwa rodzimego.

Zwraca się uwagę, na interesujące, zresztą charakterystyczne dla obszarów górskich regionu, zjawisko prowadzenia uprawy rolnej na relatywnie dużej wysokości - granica rolno – leśna ukształtowana bardzo wysoko. Gdy uwzględni się słabą, a nawet bardzo słabą jakość ziemi użytkowanej rolniczo, jej szkieletowość, głębokość humusu tylko ok. 30 - 40 cm, a przez to i podatność na spływ przy występujących tutaj intensywnych opadach deszczu - zjawisko trudności uprawy każdej możliwej powierzchni wydaje się być oczywistym.

Drugim, zespolonym z wsią Bielice, członem była, zlokalizowana w kierunku południowym, kolonia Nowa Biela (*Neue Biele*). Był to niewielki zespół obiektów drewnianych, wzniesionych w konstrukcji zrębowej - rys. 3.

Rysunek 3. Struktura kolonii Nowa Biela (Neue Biele):
A – kaplica i dom mieszkalny, B – układ zabudowy
Figure 3. Structure of colony Nowa Biela (Neue Biela):
A - chapel and habitable house; B – structure of buildings

Była też kaplica wzniesiona z modrzewiowego budulca z małym, sąsiadującym cmentarzem.

Ludność zamieszkująca wieś utrzymywała się z: rzemiosła, pracy w branży leśnej, jednostkach publicznych, handlu oraz rolnictwa. W roku 1939 we wsi mieszkało ok. 370 osób [Zasępa 1994].

ZASÓB I POTENCJAŁ WSI PO ROKU 1945

Przede wszystkim charakterystyczne jest to, że liczba osób zamieszkałych we wsi w roku 1950, to 46 osób, czyli ok. 13% stanu poprzedniego - tylko. Stan zarejestrowany jest tylko poprzez wartość. Gdy uwzględni się dodatkowo, że dla nowo - przybywającej ludności zastany stan był czymś obcym, czymś nieznanym, to sytuacja jako punkt wyjścia dla nowych uwarunkowań gospodarczych, wskazuje na potężny regres. Jeszcze w roku 1945 czynna była elektrownia wodna na Białej Lądeckiej, zaś ponowną elektryfikację, ale już w oparciu o sieć przesyłową, przeprowadzono w roku 1954 [Rybka Ceglecka 1996]. Współcześnie jedynie po rozpoznaniu i to tylko fragmentów, byłych umocnień brzegowych można – tylko - domniemywać o lokalizacji budowli. Zostało zlikwidowane i to „ze względu na bezpieczeństwo pasa granicznego" [Rybka – Ceglecka 1996] schronisko Saalwisenbaude. Kolonia Nowa Biela – nie istnieje, a elementem sugerującym lokalizację koloni, jest wypłaszczenie doliny.

Analizując rozkład zaludnienia w okresie powojennym - rys. 4 - zwraca się uwagę na pewną, ale czy istotną, cykliczność. Okres I-szy kończy się w końcu lat siedemdziesiątych XX-tego wieku, kiedy to we wsi notowano tylko ok. 30 mieszkańców Całkowity zanik został powstrzymany przez istnienie dwóch leśnictw, a w późniejszym czasie - także przez próby ożywienia turystycznego i organizację stacji noclegowej dla turystów wędrujących, w tym i uczestników, popularnych w ówczesnym okresie, „Rajdów Bialskich".

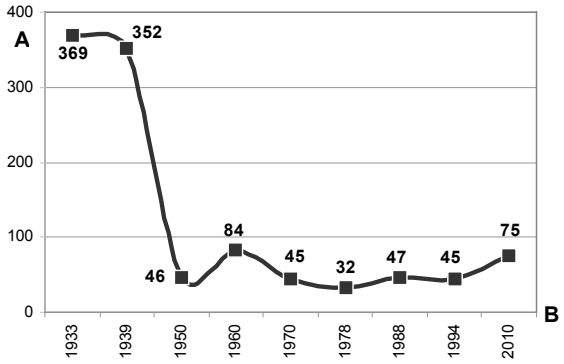

Rysunek 4. Liczba stałych mieszkańców w latach 1933 – 2010:
A – liczba mieszkańców; B – lata
Figure 4. Inhabitants quantity in years 1933 – 2010: A - inhabitants quantity; B - years

Wprawdzie w ostatnim trzydziestoleciu zauważa się wzrost zaludnienia, ale problem zawarty jest nie w samej wartości stricte, ale istotności. Wzrost i to o kilka osób, to nic innego jak osiedlenie się jednej lub dwóch rodzin. Wg. stanu zarejestrowanego w Urzędzie Gminy w roku 2010, we wsi stale zameldowanych było ok. 75 osób. Na ile liczba jest realna, a przy tym i istotna, gdy chodzi o postać wsi - pozostawia się jako pytanie retoryczne.

Współcześnie zagospodarowanie wsi to:

– cztery obiekty oferujące pobyt, i to łącznie z współcześnie wiodącym, dość już monumentalnym pensjonatem, a jeszcze do niedawna stacją turystyczną (wynajem pokoi), „Chata Cyborga" - rys. 5,

Rysunek 5. Pensjonat „Chata Cyborga" – stan z: roku 1945 - 1, 2000 - 2; 2005 - 3; 2012 - 4
Fig. 5. Lodging house „Chata Cyborga" –state with year 1945 - 1, 2000 - 2; 2005 - 3; 2012 - 4

– wyciąg narciarski,

– kilka drobnych, zlokalizowanych głównie w dalszej części wsi, zagród. Trudno jednoznacznie określić, które z nich użytkowane są jako zagrody bierne w zrozumieniu zaniechania działalności rolniczej czy tez opuszczenia obejścia, a które to miejsce realizacji produkcji rolnej. Obiekty zagród to budynki drewniane o konstrukcji zrębowej. Oceniając stan staranności utrzymania, stwierdza się wysoki stopień zaniedbania oraz bardzo zły stan techniczny,

– domy jednorodzinne oraz zagrody bierne, tworzą skupisko przestrzenne zlokalizowane w górnej części wsi,

– domy weekendowe, które powstały bądź „na surowym korzeniu", bądź jako adaptacje opuszczonych zagród. Analizując bryłę, sylwetę oraz wzajemne proporcje elementów budynku nowo – wzniesionego, stwierdza się, że obiekt reprezentuje styl uniwersalny. Jeśli chodzi o bryłę czy układ, to z takim samym prawdopodobieństwem może być zlokalizowany tak w mieście, szczególnie na przedmieściu, oraz na obszarze wiejskim. Nie trudno zauważyć, że rozwiązanie posiada znaczący charakter rustykalny. Jest to niewątpliwie ciekawa propozycja. Przypuszcza się, że w odczuciu osoby niewtajemniczonej szczegółowo w zakresie cech stylu regionalnego, bryła nie powinna powodować istotnej kontrowersyjności, a tym samym i znaczącej dysharmonii w krajobrazie wiejskim. Gdy jednak chodzi o detale, to wskazuje się na następujące uchybienia i nieprawidłowości. I tak:

– otwory okienne są przeskalowane, a stylizacja do okien skrzynkowych, dzielonych – co najmniej wątpliwa;

– budzi zdumienie okno o kształcie trójkąta w szczycie budynku, w bezpośrednim sąsiedztwie kalenicy. Jest to forma niespotykana w regionie. Można zakwalifikować tego typu rozwiązanie jako nietrafny pomysł projektanta;

Rysunek 6. Domy weekendowe: A – nowe; B – adaptacja
Figure 6. Weekend houses: A – New; B - adaptation

– szpecą bryłę budynku wykusze pełniące funkcje - prawdopodobnie - wiatrołapów,

– zastosowana formuła lukarn reprezentuje formę całkowicie niezgodną z miejscowym stylem budowlanym. Ponadto zastosowana lukarna jest po prostu za monumentalna w stosunku do bryły dachu oraz całego budynku.

Jeśli zachodziła konieczność stosowania okien połaciowych, to z pewnością nie powinny być one umieszczane na połaci frontowej czy też w sąsiedztwie lukarny. Jest to rozwiązanie współczesne, gdzie korzysta się z aktualnych techniki i technologii. Konfrontacja z ukształtowanym historycznie stylem rodzimym, to już wyraźne znamiona kolizji;

– w ogóle nie zwrócono uwagi na - jeszcze identyfikowalną i obowiązującą w układzie wsi - orientację obiektu w stosunku do drogi. Ogólnie nie wyróżnia się wprawdzie jednej zasady, ale w przypadku lokalizacji obiektu na stoku obowiązuje lokalizacja kalenicowa, a tylko na wypłaszczeniach spotyka się układ szczytowy. Nowe zaś obiekty zorientowane są dowolnie, ani nie szczytowo ani też kalenicowo.

– w budownictwie rodzimym charakterystycznym detalem są galerie. Nie występuje w ogóle, a został zastosowany - rys.6A1, balkon. Może ma to być namiastka czy tez stylizacja, stosowanej niekiedy, wyżki. Jeśli tak - to absolutnie nieudana. Poza tym proponuje się drewnianą osłonę bariery. Jednak nie wiadomo, dlaczego zastosowano odeskowanie poziome, gdy w tutejszym budownictwie obowiązuje układ pionowy - rys. 6B2.

PODSUMOWANIE

Bielice to miejscowość, która jest klasycznym, a przy tym bardzo wyraźnym przykładem przeobrażeń formuły. Początkiem degradacji był proces wymiany ludności. W miejsce funkcjonującego tutaj od pokoleń społeczeństwa, przybyła i to z różnych regionów kraju, ludność napływowa. Istniejący układ był dla nich czymś innym, dotąd niespotykanym. Przy ówczesnym stanie zaludnienia i to w porównaniu do stanu sprzed II-giej wojny światowej, jedynym efektem była dewastacja i likwidacja pozostawionego zasobu materialnego. Na bieg zdarzeń niewątpliwy wpływ miała lokalizacja przygraniczna, powodująca izolację obszaru, oraz przestrzenną separację. Praktycznie wieś została pozostawiona własnemu, dowolnie kształtowanemu przez czynniki zewnętrzne, losowi. Kryzys, który groził fizyczną likwidacją, to okres lat siedemdziesiątych wieku XX-tego. Lata osiemdziesiąte i późniejsze, to powolne odrodzenie. Nie był to jednak renesans zachowujący dotychczasowa formułę. Nie było już odpowiedniego zasobu materialnego, inny był zasób społeczny . Kontynuacja dotychczasowej postaci była wykluczona. Sukcesywny rozwój bazy pobytowej oraz budownictwa letniskowego, a później także i weekendowego, to podstawowe bodźce kształtowania się nowej formuły. Jeśli jest to próba rewitalizacji, to obserwowa-

ny układ można by uznać tylko jako etap inicjacji. Cztery pensjonaty, wyciąg narciarski oraz domy weekendowe to za skromny kapitał, aby uznać, że aktualny etap przeobrażenia posiada istotne znaczenie. Brakuje szerszego i ogólnodostępnego wachlarza infrastruktury turystycznej.

Bielice dziś, to miejscowość wypoczynkowa. Oferta, może jeszcze nie w pełni, ale w określonym zakresie kierowana jest do specyficznego segmentu turystów. Czy jest to proces prawidłowy, zdaniem autora - niekoniecznie.

Nie można koncentrować się tylko i wyłącznie na kliencie elitarnym. Tego typu postępowanie prowadzi do rozbudowy istniejących już elementów (przykładem jest „Chata Cyborga"), a cały układ – pozostawia się „własnemu losowi". W skali całej miejscowości, przy zachowaniu określonego pędu do tworzenia kolejnych domów weekendowych, czyli dalszej indywidualizacji, jest to kierunek, który prowadzi tylko do totalnego bezładu.

Czy współczesny obraz miejscowości to przykład turystyki wiejskiej, czy tez turystyki na obszarach wiejskich. Układ i formuła stanu aktualnego nie jest podstawą dla sformułowanie jednoznacznej odpowiedzi. Giną elementy dokumentujące klasyczny obraz specyfiki miejsca. Obiekty nowe, to tylko określona, a przy tym niekolidująca wyraźnie z tutejszym krajobrazem wsi, stylizacja. Z kolei oferta turystyczna jest propozycją klasyczną, w swej wymowie typową, nieartykułującą i to w sposób wyraźny, ducha miejsca. Uważa się, że istniejący kapitał i to w zrozumieniu tak jego zasobu, jak i rodzaju czy jakości, jest potencjałem za słabym, aby kwalifikować obszar jako przykład turystyki wiejskiej.

Zaznacza się przy tym, że podobne, a właściwie identyczne stanowisko formułuje się w przypadku wsi Orłowiec, gmina Lądek Zdrój [Oleszek 2012]. Zarówno tutaj jak i w Bielicach, znaczenie i to nie tyle ilościowe, co przestrzenne obiektów zamieszkiwanych sezonowo, czyli domów weekendowych jest relatywnie za duże. Miejscowości, jeśli jeszcze nie są, to przy kontynuacji aktualnego trendu, przekształcą się w pewien typ osady rekreacyjnej. Nie będzie to nawet podobieństwo do rozwiązań czeskich, gdzie istniejąca formuła, czy to w mniejszym, czy też większym stopniu, ale jest makietą w skali 1:1, historycznie sformułowanego układu.

BIBLIOGRAFIA

Laska J., Kowalcze M. red., 2009, *Popularna Encyklopedia Ziemi Kłodzkiej, t.1,* Kłodzkie Towarzystwo Oświatowe Kłodzko, Wyd. „Maria" Nowa Ruda, ss. 312;

Oleszek J., 2007, *Charakterystyka wybranych uwarunkowań przyrodniczych rozwoju obszarów wiejskich Doliny Białej Lądeckiej*", [w:] Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich red. Grykień St., Hasiński W., *Studia Obszarów Wiejskich*, t.12, Zespół Badań Obszarów Wiejskich IG PAN Warszawa, str. 173 – 183;

Oleszek J., 2012, *Istota przekształceń funkcjonalno – użytkowych wsi granicznych Sudetów Wschodnich,* Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, t.2/I, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi PAN, Kraków, str. 151 – 162;

Rybka - Ceglecka, 1996, *Studium środowiska kulturowego gminy Stronie Śląskie woj. wałbrzyskie tom III,* Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego we Wrocławiu, ss. 105;

Zasępa J., 1994, *Przetrwanie wybranych obiektów antropogenicznych sprzed drugiej wojny światowej na Ziemi Kłodzkiej*, praca mgr, Zakład Kartografii Instytutu Geograficznego Uniwersytetu. Wrocławskiego, Wrocław, ss. 125;

Dr inż. Jerzy Oleszek
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
ul. Grunwaldzka 53
50 - 357 Wrocław
tel 713205673, 600813927
email: jerzy.oleszek@up.wroc.pl